

Aantekeningen over Hymenoptera I

door

G. VAN DER ZANDEN

In de kennis van de verspreiding in Nederland van de Hymenoptera aculeata zijn nog een groot aantal leemten, enerzijds doordat slechts een betrekkelijk klein aantal entomologen zich met de studie van deze groep bezig houdt, anderzijds doordat bovendien slechts enkele van deze mensen hun opmerkelijke vangsten publiceren. Nu ik deze groep sinds 1948 verzamel en bovendien in die tijd een drietal kleinere collecties heb kunnen overnemen, meen ik over voldoende materiaal te beschikken om daaruit reeds enige m.i. het vermelden waard zijnde vangsten te publiceren. Een aantal van deze genoemde exemplaren heb ik op de Wintervergadering van 13 Februari 1955 te Rotterdam reeds kort besproken en laten rondgaan. Graag neem ik deze eerste maal de gelegenheid te baat om enkele medeleden te bedanken voor de hulp, welke zij mij gaven door het afstaan van vergelijkingsmateriaal, met name de heren Prof. H. SANDERS, J. THEUNISSEN, en vooral P. BENNO. Deze laatste heeft bovendien van een deel van de hierna te noemen vondsten de determinaties willen controleren.

In de volgende opsomming komen enkele exemplaren voor, die zich bevinden in de collectie van wijlen Pater A. ADRIAANSE, welke collectie thans wordt bewaard in het Natuurhistorisch Museum te Tilburg en waarbij ik hartelijk dank verschuldigd ben aan de conservator, de Heer P. VAN BOEXTEL, voor de bereidwilligheid, waarmede hij mij toestond in deze collectie te werken. Waar deze waardevolle collectie minder gemakkelijk wordt geraadpleegd, heb ik gemeend enkele door wijlen ADRIAANSE zelf nog niet gepubliceerde vondsten alsnog te moeten vermelden. Het is heel jammer, dat bij een aantal goede exemplaren de vindplaatsetiketten ontbreken en zijn vervangen door nummers. Het is mij nog niet gelukt het met deze nummers corresponderende kaartsysteem terug te vinden.

De nomenclatuur en de volgorde van de hierna te noemen soorten zijn overeenkomstig die gebruikt in de „Naamlijst der Nederlandse soorten” van P. BENNO (1951). Buiten de literatuur, welke in de afzonderlijke literatuurlijst bij deze Naamlijst door BENNO wordt vermeld, werd gebruik gemaakt van de aan het slot te noemen publicaties.

1. *Halictus sexcinctus* F. Op 2.VI.1952 twee ♂♂ gevangen te Eindhoven. Vermeld van Breda, Nijmegen, Mook en Helenaveen. Volgens BENNO (*Ent. Ber.* 12 : 284, 1948) vrijwel uitsluitend in Limburg. Ook in Oost-Brabant.

2. *Andrena armata* Gmel. Gevangen 23.III.1938 te Utrecht (leg. J. HOLTMAN) een ♂ met afwijkende adertekening. In beide voorvleugels ontbreekt nl. de tweede cubitaaldwarsader. De determinatie is van Pater BENNO. KOORNNEEF vermeldde dergelijke aderreducties van *Andrena*-spec. op de 52e Wintervergadering. Vergeleken met de vroegste datum, 5 April, uit de tabel van eerste waarnemingsdata van BENNO (1946) was dit exemplaar wel bijzonder vroeg.

3. *Andrena florea* F. In 1952 strooide ik in mijn tuin, op de plaats waar bij de bouw van het huis een kalkput geweest was, een aantal uit Zuid-Limburg ontvangen gedroogde bessen van de heggerank, *Bryonia dioica* Jacq. Zoals bekend vliegt *A. florea* vrijwel uitsluitend op de bloemen van deze plant, zodat ze bijna

nooit buiten het verspreidingsgebied hiervan werd gevangen. VAN DER VECHT (1928) vermeldt buiten Limburg alleen Wageningen en Vlissingen. Uit de gestrooide bessen (zaden) waren in 1953 een dozijn zaailingen ontstaan, die in 1954 rijk bloeiden. Prompt verscheen hierop in de tweede helft van Juni *A. florea* in beide geslachten. Eén ♀ en drie ♂♂ ving ik op 24.VI.1954. Waar *Bryonia* hier in verre omtrek bij mijn weten niet voorkomt, vind ik dit spontane opduiken van *A. florea* wel heel merkwaardig.

4. *Andrena chrysopeya* Schck. Tijdens een kleine excursie met Prof. H. SANDERS op 1.VII.1951 ving deze voor mij te Maasniel een ♀ op kamille (*Matricaria* spec.). Tot nu toe is deze fraaie *Andrena* alleen bekend van Midden- en Zuid-Limburg.

5. *Andrena carbonaria* L. In de collectie, overgenomen van de Heer J. NEYTS, vond ik van de var. *nigrospina* Thoms. een ♀, gevangen 16.VI.1951 te Reuver. De thorax van boven en de achterlijfsbasis zijn witachtig behaard, bij de typische donkere vorm is dit donkergrijs.

6. *Panurgus banksianus* K. Is m.i. in Oost-Brabant even frequent als *P. calcaratus* Scop. Te Eindhoven ving ik ♂♂ op 7.VI.1954, 23.VII.1951, 6.VII.1952 en 17.VII.1952. Een ♀ op 7.VI.1954, dus tamelijk vroeg. BENNO (1946) geeft als eerste waarneming 16 Juni.

7. *Dufourea halictula* Nyl. In de collectie ADRIAANSE een ♀, gevangen 16.VII.1938 te Swalmen, op *Jasione*.

8. *Macropis fulvipes* F. Gevangen een ♀, 17.VII.1951 te Eindhoven, slapend in een goudsbloem (*Calendula*), verder een ♀, 29.VII.1938 te Winterswijk (leg. J. HOLTMAN). Vermeld van Ginneken en Beers.

9. *Ceratina cyanea* K. Een ♀, gevangen 20.V.1951 te Eindhoven op *Ajuga reptans* L. BENNO (*Ent. Ber.* 14 : 34, 1952) zag uitsluitend op *Hieracium* vliegen.

10. *Xylocopa violacea* L. Deze bij breidt haar gebied in ons land duidelijk uit. Op 21.X.1953 ving ik een sterk afgevlagen ♂ te Eindhoven. In Juni 1954 werd ik opmerkzaam gemaakt op nesten te Helmond, in een als drooglijnpaal gebruikte afgezaagde pruimestam. Op 12.VI.1954 werden bij het nest twee ♀♀ gevangen, daarna werd de stam bij de grond afgezaagd, enkele dagen in een open schuur opgeborgen en vervolgens aan mij verzonden. Een derde ♀ vloog nadien nog enige dagen in en om deze schuur. Het hout van de stam was sterk vermolmd. Bij openen van de nesten bleek ook hier niets te vinden van het in de literatuur vermelde feit, als zou de moederbij de celwand der onderste celruimte tot op een zeer dunne afscheiding geheel naar buiten doorknagen, teneinde de uitkomende jonge bijen een gemakkelijke weg naar buiten te banen (vergel. DE HAAN, 1952). De gehele stam bevindt zich thans in het Natuurhistorisch Museum te Rotterdam, waar de Heer J. P. VAN LITH de nesten verder heeft onderzocht. Uit één der cellen haalde ik nog een pop, die ik in een glazen buisje verder trachtte te kweken. Op 29 Augustus begon dit exemplaar, een ♂, te kleuren; het was op 4 Sept. geheel uitgekleurd, glanzend zwart, met uitzondering van de vleugels, sprieten, tarsen en punt van het abdomen. Het begon nu ook te bewegen en keerde zich op 11 September in de horizontale stand. Van af 13.IX begon zich een grijs vlies van het lichaam van het dier los te maken, dat geleidelijk scheurde, resp. afschilferde. Waar dit vlies verdwenen was, bleek de beharing nu ook aanwezig. Op 19.IX

waren de laatste vliesresten losgewerkt en was het dier geheel „klaar”, met uitzondering van de vleugels, die niet zijn ontplooid.

Sindsdien zijn nieuwe vondsten van nesten gemeld van Deurne, Juni 1954 (*De Lev. Natuur*, 58, nr. 1) en van Schijndel, Juni '54 in een dode pruimestam. (*De Zwerver in God's Vrije Natuur*, 15, nr. 2). De door STOECKERT in 1952 uitgesproken verwachting, dat deze mediterrane soort zou verminderen, schijnt dus niet te zijn bewaarheid.

11. *Anthophora acervorum* L. Deze algemene bij verschijnt in mijn tuin elk voorjaar op *Jasminum nudiflorum* Lindl. In 1952 reeds een ♂ op 18.III, dus heel vroeg. BENNO (1946) geeft als vroegste datum 23.III.

12. *Melecta luctuosa* Scop. Gevangen twee ♀♀ te Eindhoven op 17.V en 26.V. 1953. Beide malen laag langs de grond vliegend, kennelijk op zoek naar de nesten van de waard, *Anthophora* spec. (o.a. *A. retusa* L.) Behalve van diverse plaatsen in Zuid-Limburg alleen vermeld van Wolfheze, Deurne en Wageningen.

13. *Megachile maritima* K. Een exemplaar in de collectie ADRIAANSE, geëtiketteerd als *M. lagopoda* L., bleek een ♀ van eerstgenoemde soort te zijn. *M. lagopoda* is, naar ik meen, nog steeds niet inlands.

14. *Megachile centuncularis* L. Van deze algemene bij ving ik in 1952 te Eindhoven reeds een ♂ op 1 Juni, zonnend op een rietschutting. BENNO (1946) noemt als vroegste waarneming 4.VI.

15. *Coelioxys elongata* Lep. Van deze fraaie grote parasietbij, die ook in West-Duitsland zeldzaam schijnt te zijn (AERTS, 1949) ving ik een ♀ op 8.IX.1954 te Eindhoven. Ik bezit verder een ♀, gevangen 31.VII.1941 te Beekbergen (leg. J. HOLTMAN). *C. elongata* parasiteert bij *Megachile circumcincta* K., *M. centuncularis* L. en *M. willoughbiella* K.

16. *Stelis punctulatissima* K. Op 28.VII.1951 een ♀ gevangen te Eindhoven op *Eryngium planum* L. (Deze plant trekt heel veel graafwespen en kleinere bijen, als „vangplant” zeer aan te bevelen !) Behalve van Oost-Brabant en van Limburg vermeld van Arnhem, de Bilt en Zevenaar. Parasiet bij *Osmia adunca* Pnz., *leaiana* K. en *fulviventris* Pnz.

17. *Stelis signata* Latr. Een ♂, gevangen 17.VII.1951 te Eindhoven, op *Veronica longifolia* L. Behalve van Oost-Brabant en Limburg vermeld van Hulshorst. Parasiet bij *Anthidium strigatum* Pnz.

18. *Osmia uncinata* Gerst. In de collectie ADRIAANSE een ♀, gevangen 15.V. 1940 te Tilburg. Vermeld van Breda, Oisterwijk en Echt.

19. *Mellinus sabulosus* F. In mijn verzameling bevinden zich twee ♀♀, gevangen resp. 31.VII.1941 te Beekbergen (leg. J. HOLTMAN) en 7—28.VIII.1954 te Nuth (leg. P. POOT).

20. *Bembex rostrata* L. Tot en met de zomer van 1952 vond ik van deze grote graafwesp regelmatig kleine kolonies van enkele tientallen exemplaren in de omgeving van Eindhoven, wel echter in jaarlijks afnemende aantallen. Vanaf 1953 heb ik ze hier niet meer waargenomen. Juli 1954 bevonden zich in de Domaniale Duinen te Westenschouwen meerdere kolonies, waarbij één van naar ruwe telling vijf à zes honderd exemplaren.

21. *Stigmus solskyi* Moraw. Van dit minuscule graafwespje, door BOUWMAN vermeld van Loosduinen, Rotterdam, Burgh en Epen, ving ik twee ♀♀, nl. te

Haamstede, 30.VII.1954 en te Arcen, op 7.VI.1953. Dit laatste exemplaar kwam met een houtdeeltje tussen de kaken uit een nestgang in een nog levende boomstam kruipen. *St. solskyi* is van *St. pendulus* Pnz. te onderscheiden door de geheel of gedeeltelijk witte schouderbultjes en de tekening van de thoraxzijden.

22. *Crabro (Ectemnius) zonatus* Pnz. Van deze grote graafwesp, door BOUWMAN zo typerend „de grote goudmondwesp” genoemd, ving ik een ♀ op 18.VIII.1951 te Eindhoven op *Heracleum*. Een ander ♀ te Burgh (Schouwen), vanwaar ze door BOUWMAN ook reeds vermeld werd, op 24.VII.1953, „zoekend” langs een zonbeschenen schuurdeur.

23. *Pempbredon shuckardi* Moraw. Volledigheidshalve vermeld ik deze vrij algemene soort, daar ze ontbreekt in de Naamlijst van BENNO (1951). Door een onverklaarbare vergissing weggevallen, naar deze mij schreef.

24. *Priocnemis minutus* Lind. Gevangen een ♀ op 31.VIII.1952 te Eindhoven, jagend tussen lage heideplanten. Volgens WILCKE (1943) waarschijnlijk vrij algemeen, volgens SANDERS (1949) algemeen in Midden-Limburg. Verder vermeld van Babberich.

25. *Odynerus angustatus* Zett. Dit volgens WILCKE (1952) in Nederland algemene metselwespe, dat gewoonlijk haar nest maakt in dode braam- en distelstengels, en vliertakken, kweekte ik op 11.V.1952 uit een rietgal van *Lipara lucens* Mg. (de bekende sigaargallen), welke ik in Maart 1952 te Udenhout verzamelde. MÜLLER (1911) vermeldt ook één ♀ uit een dergelijke gal.

26. *Chrysis fulgida* L. Van deze grote goudwesp een ♀ te Nuenen, op 29.VI.1952.

27. *Chrysis gracillima* Först. Een zeer vroege vangst, nl. een ♂, zoekend op een rietmat, op 18.V.1952 te Eindhoven. BENNO (1950) geeft als vroegste datum 11.VI, dus bijna een maand later!

28. *Cleptes semiauratus* L. Te Eindhoven, gevangen op een raam, een ♀, 30.VI.1954.

29. *Pseudogonalos habni* Spin. Gevangen een ♂ te Haamstede, 30.VII.1954. Vermeld van Kapelle, Breda („ruim een dozijn exemplaren!”), Venlo en Kerkrade. Verder bevinden zich in mijn verzameling nog een ♂, gevangen 29.VII.1942 te Baarlo en een ♀, gevangen 25.VII.1944 te Drimmelen, beide van de Heer J. TEUNISSEN. De gehele actie van dit dier, toen ik het te Haamstede opmerkte, deed denken aan een spinnendoder: met rukkende „vliegsprongetjes” bewoog het zich voort over een groep lage planten, echt op zoekende manier. De biologie van dit dier is veel omstreken. Volgens oudere auteurs is het gekweekt uit de nesten van *Vespa* en *Polistes* spec. HONORÉ (1922) kweekte een exemplaar uit de pop van de vlinder *Papilio machaon* L., de Koninginnepage. SCHMIEDKNECHT (1930) en BISCHOFF (1927) geven op, dat het een hyperparasiet bij de sluipwespen *Ophion* en *Trogus* spec. zou zijn. Volgens STOECKERT (1919) is het een parasiet in de tweede graad bij *Ophion distans* Thoms.

Mogen we naar aanleiding hiervan de lepidopterologen vragen om door sluipwespen geïnfecteerde poppen, vooral van *Papilio* en van *Agrotis*-soorten, niet zonder meer te vernietigen, doch deze afzonderlijk verder te kweken? Ik houd me dan gaarne voor de „opbrengst” aanbevelen.

Summary

Writer gives a series of faunistic and phaenological notes on various Hymenoptera aculeata. Nests of *Xylocopa violacea* L. are recorded, which species is increasing its territory in Holland.

Andrena florea F. is recorded to be following its host-plant, *Bryonia dioica* Jacq., far from its normal distribution-area.

Literatuur

AERTS, W., 1949, Die Bienenfauna der Kölner Bucht.

BENNO, P., 1949. Iets over de phaenologie van onze bijen, in: „In 't voetspoor van Thijsse”, pag. 371 e.v.

—————, 1951, Bijen, Wespen en Mieren. Naamlijst der Nederlandse soorten (met afzonderlijke uitgebreide literatuurlijst).

BISCHOFF, H., 1927, Biologie der Hymenopteren.

HAAN, J. H. H. DE, 1952, De blauwe houtbij „inheems” te Weert, *Natuurhist. Maandbl. Maastr.* 41, no. 12.

HONORÉ, A. M., 1922, *Bull. Soc. ent. Belg.*, 4: 102.

MÜLLER, M., 1911, Hymenopt. in Lipara-Gallen, u.s.w. *Ent. Rundsch.* 28, no. 14—15.

STOECKERT, F. K., 1919, Beitrag Kenntnis der Hym. fauna Frankens, *Mitt. Münch. ent. Ges.* 9.

—————, 1933, Die Bienen Frankens, *Beib. D. ent. Z.* 1932.

WILCKE, J., 1952, De Nederlandse metselwespen, *De Lev. Natuur*, 55.

Eindhoven, Noord-Brabantlaan 21.

Resultaten van de kweek van *Pontia daplidice* L. (Zie *Ent. Ber.* 15: 1—3, 1954). De poppen werden gedurende de winter 1953—'54 op verschillende plaatsen overgehouden. Die van de eikweek bleven op zolder, maar die, welke uit buiten gevonden rupsen gekweekt waren, kwamen zowel op het Noorden als op het Zuiden buiten te staan en voor een gedeelte ook op zolder.

De a. o.-poppen hielden zich niet best. Tegen de ontwikkelingsperiode kleurden vele rood en stierven. Slechts 40% leverde de vlinder. De uit de gevonden rupsen gekweekte poppen leden eveneens grote verliezen, doordat in het voorjaar toch nog vele geparasiteerd bleken te zijn door vliegen. Het bleek dus, dat in het najaar van 1953 lang niet alle vliegenmaden naar buiten gekropen waren. Van de in de winter ogenschijnlijk gezonde poppen bleken in het voorjaar nog 37% geparasiteerd te zijn. Van de niet geparasiteerde poppen kwam 83% uit.

Op dezelfde plaatsen werden de poppen van de drie andere witjes bewaard en de percentages van de uitgekomen vlinders waren als volgt: *Pieris brassicae* 89, *P. rapae* 72 en *P. napi* 74, zodat *daplidice* geen gek figuur slaat.

Om een idee te krijgen van de vliegtijd noteerde ik alle ontpoppingsdata. Het bleek, dat *daplidice* tegelijk uitkwam met *brassicae*: van 11 tot 30 Mei.

Natuurlijk werd het terrein, waar de vlinder in 1953 gevlogen had, ook in 1954 regelmatig bezocht. Ik vond echter geen spoor van vlinders of poppen. Toch moeten op de vliegplaats tientallen poppen in het najaar aanwezig geweest zijn. Bij de gekweekte exemplaren scheen alleen het uitkleuringsstadium gevoelig te zijn voor koude. Het is dan ook moeilijk te bedenken, wat de werkelijke oorzaak van de catastrofale slachting in de vrije natuur gedurende de overwintering kan zijn.

N. W. ELFFERICH, Mathenesserdijk 101a, Rotterdam.